

MODA STARIH EGIPĆANA I EGIPĆANKI

Nakon kratkog uvodnog objašnjenja terminologije mode te ponuđenog odgovora na pitanje je li pojam "moda" primjenjiv na razdoblje starog Egipta, u radu su predstavljeni razvoj i vrste odjevnih predmeta te obuće u egipatskom Starom, Srednjem i Novom kraljevstvu. U radu su također opisane frizure, perike kao i nakit iz toga razdoblja. Spomenuto je i kakvu su šminku koristili Egipćani za uljepšavanje svojih lica, ali i ostatka tijela. Povezivanjem određenih modnih običaja s njihovim religijskim, ali i društvenim korijenima, istražuje se uloga koju je moda imala u svakodnevnom životu Egipćana. Kroz kratku interpretaciju pojedinih djela iz književnosti starog Egipta također se nastoji prikazati značaj osobne higijene i odjeće u tom razdoblju.

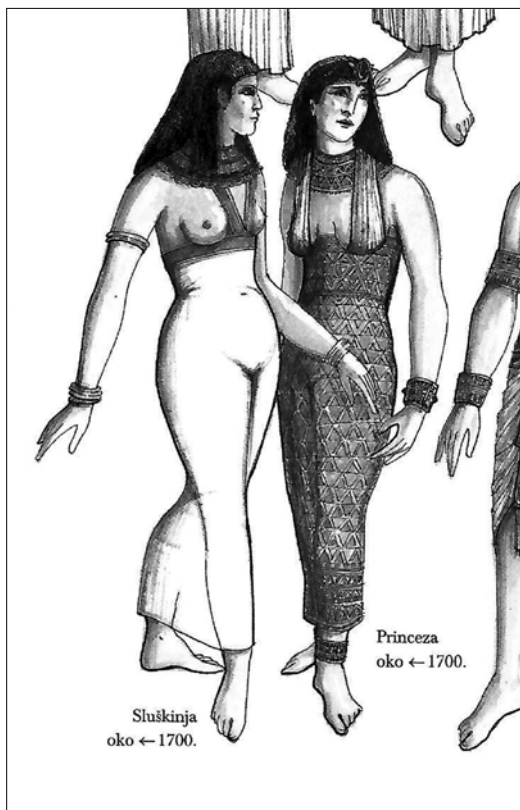
Ključne riječi: Stari Egipat; moda; odjeća; perike; nakit; šminka; svakodnevica

1. UVOD

Povijest starog Egipta seže oko 3100. godine pr. Kr., a granica samostalnog razvoja mogla bi se postaviti na 30. godinu pr. Kr. kad je Oktavijan August na tome području uspostavio rimsku vlast. Taj je dugački period postojanja bio ispunjen velikim faraonima, utjecajnim vladaricama, religijskim previranjima i slično, no te su teme već obrađivane. S druge strane, povijest egipatske svakodnevne nije toliko zastupljena u djelima objavljenima na hrvatskom jeziku. Stoga je cilj ovoga rada dati pregled odjeće, obuće, perika, modnih dodataka te šminke u starom Egiptu. Fokus je stavljen na modu ljudi u Starom (2686.- 2181. ili 2160. pr. Kr.), Srednjem (2055.-1650. pr. Kr.) i Novom kraljevstvu (1539.-1069. pr. Kr.).¹

Na početku će se objasniti pojam i problematika mode. Riječ moda dolazi od francuskoga izraza *mode* ili latinskog *modus* što znači *način*, a koristimo ju kako bismo opisali „način odijevanja svojstven

1 Periodizacija po Igoru Uraniću (I. URANIĆ 2013: 209) i Mladenu Tomoradu (M. TOMORAD 2016: V-VI). Važno je napomenuti da pri proučavanju starijih autora (u ovom radu to je npr. Erman te Payne, Winakor, Farrell-Beck) treba imati na umu da se periodizacija razdoblja starog Egipta promijenila nakon novijih istraživanja. Od domaćih autora, npr. Grga Novak koristi staru periodizaciju.

Slika 1. Sluškinja i princeza u Starom kraljevstvu (isječak ilustracije iz J. PEACOCK 2007: 9).

Slika 2. Bogatašica i princeza u Novom kraljevstvu (isječak ilustracije iz J. PEACOCK 2007: 10).

određenom razdoblju, društvu, skupini, ili pak smatran primjerenim trenutku². Po drugoj definiciji, moda je onaj način odijevanja koji prevladava u određenom vremenu ili geografskom području.³

Postojanje antičke egipatske civilizacije se može podijeliti na razdoblja Starog, Srednjeg i Novog kraljevstva te na međuvladavine (*interregnume*). Uz sve političke promjene, važno zajedničko obilježje egipatske odjeće jest da se ona kroz duga stoljeća postojanja Egipta vrlo malo mijenjala pa su tako odjevni predmeti kao što su *schenti* i *kalasiris* ostali gotovo nepromijenjeni. Bitno je naglasiti kako su različiti društveni slojevi nosili odjeću sličnog kroja čije su najveće razlike bile na području ornamentike što se ponovno kosi s navedenim definicijama pojma mode. Stoga se o egipatskom stilu odijevanja možda ne bi trebalo govoriti kao o modi. Egipatska odjeća možda bi se trebala interpretirati kao simbol jednostavnosti, ljepote i trajanja egipatskog stila.⁴ Međutim, autor Adolf Erman argumentira

2 <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41446> (17.4.2018.)

3 <https://www.britannica.com/topic/fashion-society> (17.4.2018.)

4 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 23.

da je do promjena u egipatskom stilu dolazilo iako su te promjene po našim mjerilima bile suptilne i vremenski udaljene. To je razlog zbog kojega Erman tvrdi da se ipak može govoriti o egipatskoj modi kao takvoj.⁵ Usporedba prikaza ženske odjeće u Starom i Novom kraljevstvu (Slike 1. i 2.) ukazuju na sličnosti, ali i razlike u stilu do kojih je došlo tijekom ta dva perioda. U Starom razdoblju nosile su se cjevaste haljine – sluškinjina je obična bijela, dok princeza nosi bogato ukrašenu haljinu kominiranu s prozirnom lanenom tkaninom koja prekriva grudi. Žena bogatog sloja u Novom kraljevstvu nosila bi prozirniju lanenu tuniku koja je bila vezana iznad prsa. Princeza je nosila nabranu prozirniju suknju s uskim pojasmom ispod grudi, a oko ramena i nadlaktica ima omotač.⁶ Sličnosti se očituju u nakitu (najuočljiviji su ovratnici), korištenju prozirne tkanine kod bogatijih slojeva i prisutnosti crnih nakovrčanih perika. Iz navedenog se vidi kako je egipatska moda evoluirala kroz godine, ali se stari stilovi nisu potpuno napuštali, već su se kombinirali s novima.

2. KARAKTERISTIKE EGIPATSKE ODJEĆE - OPĆI PREGLED

Muškarci gotovo 1500 godina uglavnom nisu prekrivali gornji dio tijela zbog vruće klime. Standardna oprava viših slojeva i faraona bio je *schenti* odnosno kilt koji je bio vezan oko struka i padao do koljena. Radnici su nosili tkaninu oko struka koja je onda prerasla u suknju. Oko 1500. godine pr. Kr. muškarci su počeli nositi tunike; a taj su običaj preuzeli od Sirijaca koje je Egipat netom pokorio.⁷ Žene su se također odijevale lagano, otkrivajući dio gornjeg dijela tijela. Najčešća haljina bila je *kalasiris*, cjevasta haljina s jednom ili dvije naramenice. Neke su žene nosile široke suknje s prianjajućim ogrtačem i dugačkim rukavima. Tijekom vladavine Ekhnatona (o. 1352. pr. Kr.- o. 1336. pr. Kr.) žene su usvojile i dugačke naborane haljine.⁸ Budući da je tkanina podložna propadanju do kojeg dolazi uslijed protoka vremena, većina sačuvanih odjevnih predmeta potječe upravo iz vremena osamnaeste dinastije i kasnije.⁹

Najvažniji materijal od kojeg se šivala odjeća je bio lan. Lan je lagana tkanina pogodna za klimatske uvjete na području starog Egipta. U ranom razdoblju odjeća je bila izrađena od teške do srednje teške lanene tkanine, ali kasnije se tehnika proizvodnje usavršila.¹⁰ Također, lan se lako plisira i oblikuje u željeni oblik, a plisiranje postaje popularno u razdoblju Srednjeg kraljevstva. Prednost lana bila je i ta što se mogao izraditi u gotovo prozirniju odjeću koja je bila uobičajena i popularna među Egipćanima.¹¹ Vuna se u Egiptu malo koristila jer je ovca uvezena u Egipat tek u razdoblju Novog kraljevstva. Slično, pamuk je uvezan iz Indije tek u drugom stoljeću prije Krista.¹²

5 A. ERMAN 1894: 200.

6 J. PEACOCK 2007: 25.

7 Tutmozis I. (o. 1504. - o. 1492. pr. Kr.) proširio je Egipat na područje Nubije do četvrtog katarakta, a Egipat je prvi put zavladao i područjem do Eufrata u Siriji, odakle su dovedeni brojni ratni zarobljenici (M. TOMORAD 2016: 89).

8 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 21-22.

9 E. RIEFSTAHL 1970: 244.

10 B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK 1992: 33.

11 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 22-23.

12 B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK 1992: 31.

Lan se lako prao pa mu je to davalo prednost nad ostalim tkaninama. Naime, Egipćani su jako držali do osobne čistoće.¹³ Herodot piše: „Nose lanene, uvijek svježije oprane halje i za to pokazuju veliku brigu. Spolne organe obrezuju radi čistoće, jer im je više stalo do toga da budu čisti nego lijepi. Svećenici briju cijelo tijelo svaki treći dan da ne bi imali uši ili kakve druge prljavštine dok obavljaju službu bogovima. Svećenici nose samo lanenu halju i obuću načinjenu od biljke papirusa: ne smiju navući drugu odjeću ni obuću. Peru se u hladnoj vodi dvaput svakog dana i dvaput svake noći.“¹⁴

Najčešća je boja odjeće bila bijela, sveta boja koja simbolizira čistoću. Lan je prirodno bijele boje pa se odjeća nije morala bojati što lan čini još pogodnijim za široku uporabu. Ipak, koristile su se boje kao što je plava, simbol Amona; zelena, simbol života i mladosti; žuta, simbol zlata, cijenjene kovine. Crvena se boja rijetko koristila jer se povezivala s nasiljem i bogom Setom. Crna boja je bila namijenjena perikama.¹⁵

Odjeća je isticala razlike između viših i nižih društvenih slojeva pa se u tada govori o društvenoj ulozi odjeće. Haljine pripadnika bogatijih slojeva dopirale su do zglobova stopala, a bile su izrađene od lagane, bogato ukrašene tkanine te su se nosile u kombinaciji s raznovrsnim nakitom. S druge strane, odjeća nižih slojeva bila je mnogo jednostavnija, a imovinsko stanje nije dopuštalo luksuz nakita.¹⁶ Stil se razlikovao i po životnoj dobi. Naime, stariji muškarci nosili su duže suknje, a mlađi kraće. Mala djeca uglavnom nisu nosila odjeću.¹⁷

2.1. PLISIRANJE

U ovom dijelu će biti objašnjena jedna od važnijih tehnika ukrašavanja odjeće u starom Egiptu, a to je plisiranje. Plisirana odjeća (odjeća s naborima na tkanini) prisutna je u Egiptu već od Treće dinastije o čemu saznajemo iz spomenika. Međutim, tijekom Starog kraljevstva, uglavnom su samo kiltovi za kralja i plemstvo bili djelomično ili u cijelosti plisirani (s vertikalnim, a vrlo rijetko horizontalnim naborima). Samo dva ili tri ostatka svjedoče o ženskoj plisiranoj odjeći, a

Slika 3. Plisirana haljina iz vremena Šeste dinastije (slika preuzeta s: <http://www.mfa.org/collections/object/pleated-linen-dress-147579>, 23. prosinca 2017.)

13 Više o higijeni starih Egipćana vidi npr. u: P. MONTET 1979: 73-74; S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 37-40; D. NARDO 2015: 45.

14 Hdt. II, 37.

15 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 22-23.

16 M. TOMORAD 2016: 228.

17 H. IVANČIĆ 2007: 50.

takva situacija će ostati i u Srednjem kraljevstvu. Skulptura u muzeju u Kairu i mala bjelokosna bista u Louvru (obje skulpture prikazuju vertikalne nabore) svjedoče o postojanju ženske plisirane odjeće u Srednjem kraljevstvu. Nabrana tkanina ipak je česta u grobnicama Jedanaeste i Dvanaeste dinastije.¹⁸

Pretpostavlja se da su Egipćani koristili neki mehanizam kako bi napravili nabore u svojoj odjeći budući da su nabori bili pravilni, a ponekad i vrlo sitni. U arheološkom muzeju u Firenci se čuva valovita drvena ploča za koju bi se moglo pretpostaviti da se koristila za plisiranje odjeće. Kako bi se nabori u tkanini očuvali, vjerojatno se koristila neka fiksirajuća tvar. U pitanju je mogla biti neka želatinasta tvar koja bi objasnila i činjenicu da su neki egipatski umjetnici koristili žutu boju za prikazivanje naboranih dijelova odjeće.¹⁹

3. ODJEĆA

3.1. KALASIRIS

Najvažniji ženski odjevni predmet bila je dugačka lanena haljina pod nazivom *kalasiris*. Spominje ju i Herodot: „Oblače se u lanene košulje koje su oko stegna ukrašene resicama, a zovu ih *kalasiris*: preko toga nose prebačeni bijeli vuneni ogrtač.“²⁰ *Kalasiris* je bila vrlo prijanjajuća cjevasta haljina, zašivena na boku, a držale su je naramenice koje su se spajale na potiljku. Naramenice su se spajale i na prednjoj strani, na prsima, čime su grudi ostajale izložene. Druga verzija ovakve haljine imala je samo jednu naramenicu.²¹ Postojala je i rijetka verzija ovakve haljine koja ne bi imala naramenicu. Uzak kroj *kalasirisa* nije dopštao da haljina klizne s tijela.²²

Ženska odjeća nije se osobito mijenjala kroz razdoblja egipatske povijesti. Najveća promjena dogodila se kad se gornji dio *kalasirisa* produžio tako da je prikrivao i grudi. Haljina *kalasiris* je najčešće bila bijela, ali se nekad (osobito tijekom Novog kraljevstva) bojala u žarke boje i ukrašavala detaljnim uzorcima. Bogate žene nosile su haljine od fino tkanog lana, nekad toliko tanke da su bile prozirne.²³ Haljine siromašnih žena bile su izrađene od težeg, grubljeg materijala te vjerojatno nisu bile tako uske. Njihove su haljine pretežito dosezale između sredine bedara i članaka.²⁴

Moguće je da slike *kalasirisa*, kakve su očuvane u egipatskim grobnicama, nisu vjerodostojni prikazi te haljine. Naime, može se sumnjati da su Egipćani bili sposobni sašiti odjevne predmete koji bi toliko prijanjali uz tijelo.²⁵ Budući da su haljine prikazane kao uske, postavlja se pitanje kako su

18 E. RIEFSTAHL 1970: 248-249.

19 E. RIEFSTAHL 1970: 249.

20 Hdt. II, 81.

21 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 24.

22 A. ERMAN 1894: 212.

23 Prozirne haljine bile su osobito popularne među ženama koje su se bavile umjetničkim zanimanjima – među sviračicama, plesačicama (M. TOMORAD 2016: 228).

24 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 24-25.

25 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 24.

se uopće oblačile. Ne postoje dokazi da su Egipćani poznavali dugmad ili kopče. Osim izvodivosti, uskim haljinama nedostajalo bi i praktičnosti. Naime, i radnice u polju prikazivale su se u uskim haljinama. One bi vjerojatno sputavale slobodno kretanje pri obavljanju fizičkih poslova. Stoga se pretpostavlja da su umjetnici slikali haljine kao uže nego što su to zapravo mogle biti.²⁶

3.2. BEDRENI OMOTAČ I SUKNJA

Najosnovniji komad odjeće koji su nosili egipatski radnici bio je bedreni omotač odnosno kratka suknja. Zbog vruće klime mnogi su radnici radili goli. No, hijeroglifi prikazuju da su mnogi koji su se bavili poljoprivredom, šivanjem te obradom drva, metala i kože nosili bedreni omotač ili kratku suknju. Omotač se pojavljuje već na početku Starog Kraljevstva, a sastoji se od lanenog pojasa omotanog oko struka, s trokutastom tkaninom koja je padala preko privatnih dijelova. Ako je tkanina bila duža, mogla se provući kroz noge i pomoću pojasa pričvrstiti straga čime je nudila veću zaštitu.²⁷

Za razliku od ostale egipatske odjeće koja je kroz tri tisuće godina ostala gotovo ista, bedreni omotač razvio se u kratku suknju. Hijeroglifi iz razdoblja Srednjeg Kraljevstva prikazuju radnike s kratkim suknjama opasanima remenom. Ta je suknja bila slična *schentiju* (kiltu) koji je nosilo plemstvo. Moguće je da su kratke suknje bile izrađene od trave ili slame, ali ne postoje direktni dokazi. Suknje su padale do sredine bedara, a ponekad su se nosile preko bedrenog omotača. Suknja je ostala standardni odjevni predmet za radnike i tijekom Novog Kraljevstva.²⁸

3.3. SCHENTI

Schenti ili kilt nosili su egipatski plemići već od početka Starog Kraljevstva. Bio je to komad tkanine u obliku pravokutnika, omotan oko bokova. Na mjestu ga je držao pojas ili bi se jedan kraj zataknuo za čvrsto namotanu tkaninu. Prvi *schenti* vjerojatno je bio napravljen od životinjske ili prerađene kože, ali ga je zamijenio lan koji je postao prevladavajući materijal. Osnovni oblik *schentija* ostao je jednak kroz cijelo postojanje Egipta, ali je bilo mnogo njegovih varijacija. Već u Starom Kraljevstvu rub tkanine se počeo rezati u obliku krivulje tako da bi prednji dio *schentija* dobio zakrivljenu liniju, a kasnije su se dodale i resice ili okomiti nabori. Do razdoblja Srednjeg Kraljevstva *schenti* je postao nešto duži – dopirao je do ispod koljena. Svojevrsna trokutasta pregača koja je visjela sprijeda bila je još jedna novina.²⁹ Tijekom Srednjeg i Novog Kraljevstva muškarci su preko *schentija* nosili i dužu, prozirnu suknju. Te su suknje nekad dopirale sve do članaka, a u nekim slučajevima su bile i plisirane.³⁰

26 E. RIEFSTAHL 1970: 256.

27 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 25.

28 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 26.

29 Trokut je bio orijentiran tako da je vrh bio na struku, a baza u razini koljena (S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 28).

30 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 28-29.

Siromašniji su nosili *schentije* od kože ili grube tkanine, dok su bogatiji preferirali lanenu tkaninu. Faraoni su nekad nosili bogato ukrašene pojaseve preko *schentija*, a s tog pojasa visio je i lavlji rep, simbol moći.³¹

3.3.1. Naglašavanje muških reproduktivnih organa odjećom

Muški spolni organ smatrao se svetim zbog svoje uloge u reprodukciji te ga se kao takvog moralo zaštititi. Najbolji primjer odjevnog predmeta koji je imao ulogu zaštite, ali i naglašavanja muškog organa, bila je tkanina za penis. Ova je strateški postavljena tkanina bila ključni element muške odjevne kombinacije u starom Egiptu. Ona je štitala od vremenskih uvjeta, nezgoda na poslu, kukaca i bolesti. Osim ove tkanine, i *shenti*, koji se nabirao sprijeda, služio je za naglašavanje prednje strane muškog tijela. Ova uloga naizgled običnog odjevnog predmeta još više dolazi do izražaja uvođenjem izduljenog trokutastog ukrasa koji se spuštao između noga muškarca. Iz toga se vidi koliku su važnost Egipćani pridavali genitalijama odnosno stvaranju novoga života.³²

3.4. TUNIKA

Početak razdoblja Novog Kraljevstva Egipat je pokorio Siriju. Sirijci su bili poznati po svojem umijeću izrade odjeće te su Egipćani od njih preuzeli vještine potrebne za bolju proizvodnju odjeće. Uz to su preuzeli odjevni predmet koji je pokrivač gornji dio tijela, a zvao se tunika. U najosnovnijem obliku tunika se sastojala od pravokutnog komada tkanine s rupom za glavu koji bi se jednostavno prebacio preko tijela te bi na stranama bio otvoren. Tunika bi se mogla opasati remenom kako bi se otvorene strane pričvrstile. Tunika je dopirala malo ispod struka te bi se najčešće nosila u kombinaciji sa *schentijem*. Egipćani su unaprijedili tuniku tako da su počeli zašivati bočne strane. Također, oni su oblikovali i kratke rukave kako bi ramena izgledala šira. Kao i ostala lanena odjeća, tunike su bile bijele i plisirane.³³

3.5. SINDON

Sindon je jednostavan egipatski ogrtač odnosno laneno sukno u obliku pravokutnika. Mogao se nositi kao suknja zavezana u čvor oko struka, mogao se objesiti oko vrata, pričvrstiti za ramena ili ogrnuti oko njih.³⁴

3.6. VOJNA ODJEĆA

Za vrijeme faraona Tutmozisa III. (o. 1479. pr. Kr. - o. 1425. pr. Kr.) strijelci su nosili odjeću koja je pružala bolju zaštitu nego odjeća pješaka. To odražava važnost njihove uloge u vojsci. Časnici su

31 R. RISSMAN 2015: 17.

32 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 27.

33 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 29-30.

34 F. GRAU 2008: 18.

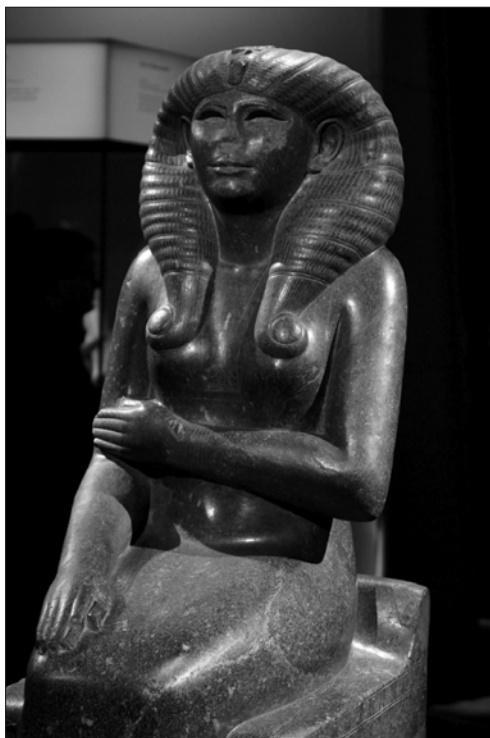
se oblačili u pancirnu odjeću od lanaca. I u vojsci se bogatiji sloj mogao razlikovati od siromašnijeg po odjeći koja se nosila.³⁵

Odjeća za vojnike postaje uniformna tek za vrijeme vladavine Ramzesa II. (o. 1279. - o. 1213. pr. Kr.) On je osnovao prvu redovnu vojsku čija se odjeća od tada sastojala od bedrenog omotača koji se nekad nosio ispod kožne navlake. Časnici su nosili tunike i oklop od pletenog lana ili kože. Egipćani nisu imali kacige, a glava se mogla zaštititi podstavljenom perikom ili pustenom kapom.³⁶

3.7. ODJEĆA SVEĆENIKA

Svećenici su prepoznatljivi po svojim obrijanim glavama i koži leoparda koju su nosili omotanu oko tijela. U Novom kraljevstvu svećenici prihvaćaju više svjetovnih običaja kao što je nošenje perike te plisirane odjeće. Leopardova koža zadržana je kao simbol svećenstva.³⁷

4. KOSA

4.1. PERIKE I UMJETNE BRADE

Ovisno o tome je li osoba nosila periku ili nije, moglo se odrediti kojem društvenom sloju ta osoba pripada. Plemstvo je brijalno glave i stavljalo perike, ponekad uz dodatak ukrasa za glavu. Egipatski zakon zabranjivao je robovima i slugama da briju glave i nose perike. Baza perike bila je vlaknasta mrežica, a na nju je bila pričvršćena ljudska kosa, vuna, lan, palmina vlakna ili drugi materijali. Kao što je prethodno spomenuto, perike su najčešće bile crne, ali nosile su se i u drugim bojama. Poznato je da je kraljica Nefertiti nosila perike tamno plave boje, a perike za posebne prigode (slavlja) mogle su biti pozlaćene. U perike su se mogle uplesti i raznobojne vrpce ili perlice.³⁸

Slika 4. Kip kraljice Nofret, žene Sesostrisa IV. (Srednje kraljevstvo). (slika preuzeta s: <https://www.flickr.com/photos/tjflex/8584091784>, 5. siječnja 2018.)

35 I. URANIĆ 2013: 155.

36 F. GRAU 2008: 19.

37 B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK 1992: 37.

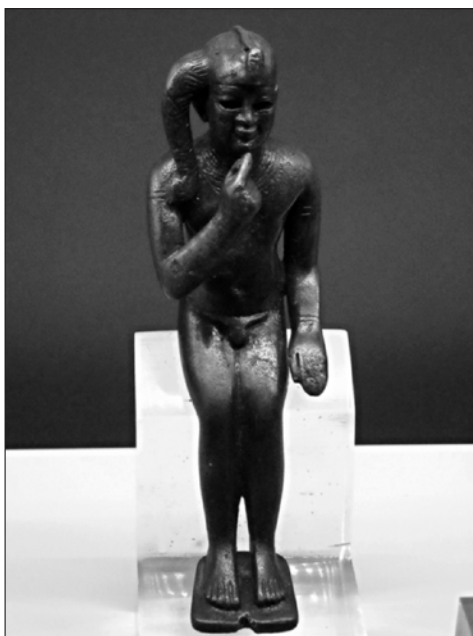
38 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 35-36.

U razdoblju prvih dinastija i Starog Kraljevstva muškarci i žene nosili su perike s kratkim kovrčama ili nešto dužom ravnom kosom. U Srednjem Kraljevstvu počele su se nositi perike čiji su prednji pramenovi bili duži i padali preko ramena kao što je vidljivo na prikazu kraljice Nofret (Slika 4). Tijekom Novog Kraljevstva muške su perike sprijeda postale mnogo duže nego straga, dok su ženske postale veće te u potpunosti prekrivale ramena.³⁹

Zbog vruće klime Egipćani nisu preferirali puštanje brade. Ipak, smatrali su da su brade pokazateljima muškosti. Ova konfliktna situacija riješena je izumom umjetnih brada odnosno perika za brade. Muški pripadnici vladajuće obitelji privezivali su brade na lica za službene ili slavljeničke prigode. Kraljeva brada morala je biti duža od brada svih ostalih muškaraca. Bogovi su prikazivani s rjeđim bradama koje su zavinute prema gore. Budući da su Egipćani smatrali da kraljevi potječu od bogova, i kralj je tijekom ceremonija nosio zavintu bradu kako bi pokazao da predstavlja bogove.⁴⁰ Zato je i kraljica Hatšepsut (o. 1473. - o. 1458. pr. Kr.) bez obzira na spol nosila privezanu bradu koja ju je poistovjećivala s Ozirisom.⁴¹

4.2. FRIZURE

Kosa Egipćana i običaji vezani uz nju bili su zanimljivi i Herodotu: „Svećenici bogova drugdje puštaju kosu, a u Egiptu se šišaju do gole kože. Kod drugih je naroda većinom običaj da se u žalosti za pokojnikom kosa šiša, a u Egiptu, kad netko umre, puštaju rasti i kosu i bradu, premda su ih do tada sjekli.“⁴² Međutim, kosa se nije puštala samo u koroti jer nisu svi Egipćani brijali glave i nosili perike. I frizure su pokazivale čovjekov status u društvu. Mala djeca nosila su kratku kosu s jednim dugačkim pramenom sa strane. Udane žene imale su šiške. Kosa sa strane dopirala im je do ramena, a iza je bila dugačka. Ta se frizura zvala *triparti* zbog tri različite dužine kose. Frizure su se mijenjale kroz razdoblja, a hijeroglifi pokazuju da je moda varirala između duge i kratke kose. Kroz cijelu povijest bilo je popularno počešljati kosu prvo iza ušiju, a zatim ju namjestiti da pada naprijed preko ramena čime se lice uokvirivalo.⁴³

Slika 5. Brončani kipić boga Horusa kao djeteta (Harpokrata) (slika preuzeta s: <https://hiveminer.com/Tags/harpocrates/Timeline>, 5. siječnja 2018.)

39 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 35-36.

40 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 36.

41 S. ANDRENUCCI 2012: 84.

42 Hdt. II, 36.

43 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 31, 32.

Za prirodnu kosu vodilo se mnogo brige. Bilo je važno ukloniti sijede vlasi iz kose, ali i iz obrva, kao i spriječiti ćelavost te poticati rast kose. Kao važniji preparat za njegu kose isticalo se ricinusovo ulje.⁴⁴

Tijekom Starog kraljevstva, faraonova djeca imala su obrijanu glavu, ali su nosila tzv. uvojak mladosti. To ih je označavalo kao punopravne Ozirisove nasljednike po uzoru na boga Horusa, u mitologiji Ozirisovog sina i nasljednika na prijestolju.⁴⁵

5. UKRASI ZA GLAVU

Radi prestiža, ali i zaštite od vrućine, Egipćani su nosili brojne ukrase i pokrivala za glavu. Česti ukras za glavu bila je jednostavna traka koja je bila izrađena od lana ili kože u koju je bilo utisnuto zlato. Glavna zadaća trake za glavu bila je da drži periku na mjestu. Jedan od najčešćih oblika ukrasa za glavu bio je *nemes*, tkanina za glavu. Ova lanena tkanina imala je dijelove koji su visjeli sa strana glave i preko ramena. *Nemes* je često bio žarkih boja.⁴⁶ Najpoznatiji je prikaz *nemesa* na Tutankamonovoj posmrtnoj maski gdje je prošaran plavim i zlatnim prugama.⁴⁷

Tijekom vladavine Ptolomejevića, u razdoblju sinkretizma egipatske i grčke kulture, u uporabu ulaze grčki šeširi sa širokim obodom koji su štitili od sunca bolje nego egipatska pokrivala za glavu.⁴⁸

Faraoni su također prikazivani kako nose plavu krunu, *khepresh*. Ona je vjerojatno bila napravljena od lana ili kože i pružala se sprijeda prema unatrag. Bila je prekrivena malim okruglim ukrasima, a često je sprijeda imala i *uraeus*, ukras sa svetom kobrom te dvije dugačke trake straga.⁴⁹ Poznata kruna bila je i kruna kraljice Nefertiti, žene ozloglašenog Eknatona (o. 1352. - o. 1336. pr. Kr.). Ta plava kruna obavijena je višebojnom vrpcom te dodatno ukrašena zlatnom trakom. Takvu krunu nije nosio niti jedan prijašnji vladar. Također, bilo je neuobičajeno to što je Nefertiti nosila krunu bez perike.⁵⁰

5.1. DVOSTRUKA KRUNA

„Veliki gospodar dvostruke krune, / Ti koji nosiš bijelu krunu, / Vladaru bogova i ljudi. / Ti koji držiš štap heka i bič nehah, / U tvojim je rukama slava očeva.“⁵¹ Citat se nalazi među prvim stihovima „Himne Ozirisu“ u *Knjizi mrtvih*. Stihovi spominju dvostruku krunu, štap i bič, vladarske simbole.

44 P. MONTET 1979: 74.

45 B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK 1992: 41.

46 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 32-33.

47 S. ANDRENUCCI 2012: 110.

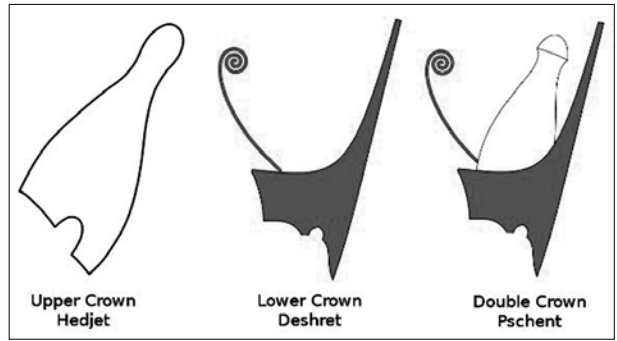
48 D. NARDO 2015: 48.

49 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 33.

50 B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK 1992: 53.

51 Citirano u I. URANIĆ 2004: 242.

Pschent, dvostruka kruna koja se sastoji od bijele (krune Gornjeg Egipta) i crvene krune (krune Donjeg Egipta), bio je najvažniji ukras za glavu. Bijela kruna, zvana *hadjet*, iznad čela imala je *uraeus*. *Desheret*, crvena kruna Donjeg Egipta, imala je tanku trsku koja se od baze uzdizala prema naprijed i savijala pri kraju. Kad je kralj Menes (Narmer) ujedinio Egipat, spojio je *hadjet* i *desheret* u *pschent*, dvostruku krunu, simbol faraonove moći nad ujedinjenom državom.⁵²

Slika 6. Bijela kruna, crvena kruna, dvostruka kruna (slika preuzeta s: <https://ecpsocialstudies5.wordpress.com/2013/12/05/ancient-egypts-politics/>, 23. prosinca 2017.)

5.2. PARFEMSKI STOŠCI

Egipćani su proizvodili jednostavne parfeme od ulja i mirisnog cvijeća i sjemenki. Ponekad su se od mirisne masti ili voska pravili stošci te bi ih plemkinje stavljale na glavu. Pod vrućim egipatskim suncem stožac bi se polako topio. Tako bi se miris širio po glavi, ramenima i rukama, a koža bi postala sjajna i glatka.⁵³

Slika 7. Detalj sa scene gozbe iz grobnice Nebamuna u Tebi; sviračice nose parfemske stošce i prozirne haljine (slika preuzeta s: <http://www.touregypt.net/images/touregypt/dance6.jpg>, 5. siječnja 2018.)

⁵² S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 34.

⁵³ S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 40.

6. NAKIT

Od nakita su se nosile ogrlice, naušnice, narukvice, prstenje, a nosili su ih i muškarci i žene. Bogate žene mogle su našiti dragulje u tkaninu svojih kalasirisa. Kraljevi i kraljice nosili su posebne ukrase, a najvažnije obilježje faraona bio je bič i pastirski štap. Bič je bio dugački štap s tri vrpce na kraju od kojih je svaka bila ukrašena privjescima. Pastirski štap bio je zavinut na vrhu. Još jedan ukras koji su nosili faraoni bio je *ankh*, simbol života koji je izgledao kao križ sa svinutim gornjim dijelom.⁵⁴

Dva svojevrsna tipa ogrlica bili su ovratnici i pektoralni, a i njih su nosile i žene i muškarci. Ovratnici su bili izrađeni od perlica od stakla, dragog kamenja, zlata te glazirane keramike (*faience*). Perlice su bile nanizane u različitim dužinama te su niske bile pričvršćene za obruč oko vrata. Tako bi se dobio širok polukružan ovratnik koji bi pokrivao ramena i prsa. Nekad bi se perlice i ostali ukrasi pričvršćivali za polukružnu tkaninu. Pektoral je najčešće bio velik, ravan štitnik za prsa, napravljen od zlata ili bakra, najčešće ukrašen simbolima i uložnim dragim kamenjem i staklom. Pektoralni su bili obješeni oko vrata pomoću lanca.⁵⁵

Egipćani nisu nosili nakit samo kako bi istaknuli svoje imovinsko stanje, već je nakit imao i simboličko značenje. Mnogi komadi nakita imali su i vjersku svrhu: npr. u perlice ovratnika mogli su se urezati božanski simboli; pektoralni su često bili urešeni simbolima bogova i božica ili su sami pektoralni bili oblikovani u svete simbole (npr. u oblik skarabeja ili diska, koji je predstavljao sunce). Pektoralni su tako bili izjednačeni s amuletima te ih se nekad poklanjalo vjernim slugama kao nagradu za službu.⁵⁶

Nakit je tijekom razdoblja Starog Kraljevstva bio dosta jednostavan, a sastojao se prvenstveno od ovratnika s perlicama koje su nosili bogataši. Međutim, do razdoblja Novog Kraljevstva, Egipat je osvajanjem dolazio u kontakt s narodima Srednjeg Istoka te je, posuđujući neke elemente s tih prostora, nakit postao češći, a njegova izrada kompliciranija. Nakit je bio raznovrstan: nosili su se ukrasi za nožne zglobove, narukvice, ukrasi za nadlaktice, ogrlice, prstenje, krune, štitnici za prsa, naušnice. Najdraži materijal bio je zlato čiji su se sjaj i čistoća izjednačavali sa sunčevim.⁵⁷ Osim zlata, za izradu nakita koristilo se srebro, bronca, mjed, elctrum (legura zlata i srebra), bjelokost, perlice, školjke, biseri, drago i poludrago kamenje (ahat, oniks, granat, lapis lazuli, tirkiz, kvarc, feldspat, karneol, kalcit, i drugi).⁵⁸

54 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 38.

55 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 38-39.

56 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 39.

57 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 41.

58 D. NARDO 2015: 65

7. ŠMINKA

Bogatiji su svoju šminku držali u ukrašenim kutijama. Prepoznatljiva egipatska šminka oko očiju bila je iscrtana kajalom. Kajal je crna tvar koja se dobiva od galenita. Ruda galenita prerađivana je u štapiće koji su se zatim koristili za iscrtavanje linija oko očiju. Kajal se miješao sa životinjskom masti kako bi se lakše nanio na lice. Osim što je služio za uljepšavanje, kajal oko očiju bio je i zaštita od jarkog egipatskog sunca, a galenit je štitiio oči od kukaca. Kajal je imao i religijsku svrhu – njime se po tijelu iscrtavao sveti znak Horusovog oka, a povjesničari smatraju i da se iscrtavanjem očiju dobivala božanska zaštita.⁵⁹ Vjerovalo se da šminka ima magičan i iscjeljujuć učinak te da čak može popraviti oslabljeni vid.⁶⁰

Kao šminka za oči koristio se i prah malahita, zelenog minerala. Ruž u prahu, napravljen od željeznog oksida, koristio se kao rumenilo. Ruž za usne dobivao se kad bi se tom crvenom prahu dodala životinjska mast i/ili smola.⁶¹

8. OBUĆA

Za otprilike prvu polovicu postojanja egipatske države ne postoje podatci o postojanju obuće. Na dobro poznatoj Narmerovoj ploči koja prikazuje ujedinjenje Gornjeg i Donjeg Egipta pod Menesom (Narmerom), uočava se i figura koja u rukama nosi sandale tj. prikaz nosača sandala. Unatoč tome, pretpostavlja se da su ljudi tijekom Starog i Srednjeg Kraljevstva uglavnom bili bosí. Otprilike oko 1500 godine pr. Kr., na početku Novog Kraljevstva, sandale su se pojavile na hijeroglifskim prikazima. Egipatske su sandale bile ispletene od trske, kozje kože, drveta, vlakana palminog drveta ili papirusa. Gornji dio im je bio otvoren.⁶² Imale su jednostavno remenje koje je išlo oko gležnja i od gležnja prema prstima (između palca i velikog prsta išao je remenčić koji je bio pričvršćen za potplat). Neke su sandale imale prema gore svinut prednji dio vjerojatno kako pijesak ne bi upadao među prste te su nalikovale su današnjim

Slika 8. Sandale faraona Tutankamona, s prikazom Azijca i Nubijca te lukovima koji predstavljaju egipatske neprijatelje (slika preuzeta s: <http://www.ancient-egypt.co.uk/cairo%20museum/cm,%20tutankhamun,%20artifacts/pages/sandles%2C%20nine%20bows%20and%20captives.htm>, 23. prosinca 2017.)

59 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 42.

60 H. IVANČIĆ 2007: 50.

61 D. NARDO 2015: 45-46.

62 Postoji vrlo malo dokaza o postojanju potpuno zatvorene obuće – takva obuća bila je rijetki luksuz (S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 45.)

sandalama. Iako je način izrade bio jednostavan, bogatiji slojevi su ukrašavali svoju obuću dragim kamenjem. Takvi su i parovi sandala pronađeni u Tutankamonovoj (o. 1336. pr. Kr. - o. 1327. pr. Kr.) grobnici. Na primjer, jedan je par imao ugrađene dragulje, dok je drugi na potplatima imao slike faraonovih neprijatelja.⁶³

Sandale se često nisu niti nosile na nogama, nego bi ih putnik nosio u rukama, a obuo tek kad bi stigao na odredište. Seljak bi ih ili nosio u rukama ili objesio o štap. Bogatiji, kao Menes (Narmer), nisu morali osobno nositi svoje sandale. Za vrijeme Ramzesida, sve je više ulazilo u praksu imati obuvene sandale.⁶⁴

9. ODJEĆA U EGIPATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

U djelima egipatske književnosti nailazi se na spominjanje odjeće u većoj ili manjoj mjeri. U ovome dijelu je ponuđena interpretacija značenja odjeće u poznatijim književnim ostvarenjima: *Ptahotepovim savjetima*, *Priči o dva brata*, *Životopisu princa Sinuhe* te u *Satiri zanimanja*.

Ptahotep u savjetima⁶⁵ svom učeniku (kojeg naziva sinom) spominje odjeću u kontekstu bračne sreće: „Stekneš li posjed i oženiš se i ako voliš svoju ženu, hrani je, oblači i opskrbljuj uljima za njezino tijelo. Usreći je dok si na životu jer ona je zemlja koja donosi ploda svom gospodaru. Ne ponižavaj je, no ne daj joj ni vlasti. Njezino lice i oči će sjati od onoga što dobiva i ona će ostati u tvojoj kući. Ona ti daje svoje tijelo, a ti se zauzvrat brineš za nju.“⁶⁶ U *Priči o dva brata* također se spominje odjeća. Naime, Inpu (stariji brat) je bio oženjen, a s bračnim parom živio je i Batau (mlađi brat). Međutim, Inpuova žena bacila je oko na Bataua te ga pokušala zavesti: „Bratova žena koja bijaše ondje reče mu: ‘Velika je snaga u tebi. Svakog dana ja te gledam i srce mi žudi da upoznam tvoju mušku snagu.’ Ona ustane sva očarana njime i reče mu: ‘Dođi, lezimo zajedno jedan sat. Bit će ti ugodno. Sašit ću ti lijepu novu odjeću.’“⁶⁷ Oba primjera ukazuju na to da je odjeća bila važan dio svakodnevnog života Egipćana. Zanimljivo, u oba primjera odjeća se mijenja za seksualne usluge. U *Ptahotepovim savjetima* muž opskrbljuje ženu odjećom (i drugim potrepštinama) u zamjenu za poslušnost, a u *Priči o dva brata* razvratna šogorica pokušava namamiti Bataua u postelju obećanjem o novoj odjeći. Pogotovo se u *Priči o dva brata* ističe koliko su Egipćani držali do odjeće: šogorica se nada da će nova odjeća biti dovoljna da natjera Bataua da iznevjeri vlastitoga brata.

63 S. PENDERGAST, T. PENDERGAST 2004: 45-47.

64 P. MONTET 1979: 75-76.

65 Savjeti, didaktička književna vrsta, bili su česti u egipatskoj književnosti. Služe kao upute tj. poduke mlađim generacijama (I. URANIĆ 2004: 68.); Egipćani su ih nazivali *sboyet* (*The Literature of Ancient Egypt* 2003: 5).

66 Citirano u I. URANIĆ 2004: 79.

67 Citirano u I. URANIĆ 2004: 179.

Životopis princa Sinuhe je jedno od najpoznatijih književnih djela starog Egipta. I u ovom životopisu spominje se odjeća. Nakon bijega iz Egipta, Sinuhe se nastanio u pokrajini Jaa, gdje si je ponovno priskrbio zemlju i visok položaj: „Siromah hoda u prnjama / Ja imam sjajnu, bogatu odjeću.“⁶⁸ Ovdje odjeća služi kao pokazatelj blagostanja. Međutim, Sinuhe žudi za povratkom u Egipat i u faraonovu milost. Stigavši u Egipat, primljen je sa svim počastima: „Pođoh u primaću dvoranu, kraljevine mi pružiše svoje ruke. Pođosmo kroz velika dvostruka vrata i dovedoše me u prinčevu kuću. A ona bijaše puna skupocjenosti. Bila je tu i osvježavajuća kupka, i ogledala, i silna riznica blaga; odjeća od kraljevskih tkanina, mirta, izbor kraljevskih mirisa, a njegovi dragi dvorjani bijahu u svakoj sobi. Svatko je vršio svoju dužnost. O, kako su proletjele godine! Presvukao sam se. Počešljaše mi kosu. Skinuh sa sebe prljavštinu pustinje i svoju odjeću pustinjskog putnika.“⁶⁹ U ulomku su u opreku stavljena prljava putnička odjeća i egipatska raskoš, a kupkom i mirisima još je više naglašena egipatska ljubav prema čistoći.

Satira zanimanja, djelo iz razdoblja Srednjeg kraljevstva, u jednom dijelu izruguje lončara zbog prljave odjeće: „Lončar je pokriven zemljom, iako je još među živima. Kako bi ispekao svoje kuhinjsko posuđe, ruje po polju više nego svinja. Blato je skorilo njegovu odjeću, njegovo pokrivalo za glavu sastoji se od dronjaka.“⁷⁰ Ovaj satirični opis ukazuje na nepovoljne strane lončarskog zanata koje su se kosile s uobičajenim egipatskim higijenskim navikama. Ovaj lončar očito nije svaki dan prao svoju odjeću kako je to Herodot pisao. Nečistoća se tolerirala jedino ako je osoba bila usred fizičkog posla. U drugim slučajevima pojaviti se u nečistoj odjeći bio je svojevrstan *faux pas*, kršenje društvenih normi.⁷¹

10. ZAKLJUČAK

Unatoč relativnoj kontroverznosti pojma, moguće je govoriti o modi u starom Egiptu jer je ona kroz različita razdoblja postojanja države doživljavala promjene. Odjevni predmeti su evoluirali u nove oblike i stilove, a ponekad su novine uvezene iz stranih zemalja kao što je bio slučaj s tunikom. Obilježja egipatske odjeće diktirala je klima: odjevni predmeti morali su biti izrađeni od laganog materijala, u ovom slučaju lana. Perike, pokrivala za glavu, pa čak i šminka oko očiju nosila se kako bi se zaštitilo od vrućine i nemilosrdnih sunčevih zraka. Odjeća se morala moći i lako prati, jer su Egipćani iznimno cijenili osobnu higijenu. Vanjski izgled je bio pokazatelj i društvenog savjeta, a očitovao se u vrsti ili finoći izrade odjeće.

Na egipatsku modu velik je utjecaj imala i religija. Religijski običaji zrcale se u odijevanju, modnim dodatcima, frizuri, šminkanju. Najčešće nošena boja, bijela, sveti je simbol čistoće, a i ostale boje imaju značenje koje nadilazi smrtnički svijet. Zanimljivi pojasevi i ukrasi na prednjem dijelu

68 Citirano u I. URANIĆ 2004: 115.

69 Citirano u I. URANIĆ 2004: 119-120.

70 Prijevod po *The Literature of Ancient Egypt* 2003: 433.

71 D. NARDO 2014: 46.

muške odjeće postavljeni su tamo s namjerom: reproduktivni su se organi štovali kao sveti pa se težilo i njihovom naglašavanju i isticanju. Pektorali, amuleti, privjesci ispunjeni su religijskim simbolizmom. Nanošenjem šminke na голу kožu pogotovo se ističe osjećaj bliskosti s bogovima koji su kroz nacrtane simbole cijelo vrijeme bili prisutni uz našminkanu osobu. Čak i faraonske brade i frizure evociraju slike božanstava – faraonskom obrednom bradom i prijestolonasljednikovim uvojkom mladosti učvršćuje se kraljevski kult utemeljen upravo na božanskoj podlozi.

Očuvani materijalni ostatci odjeće u grobnicama, umjetnička djela kao što su šarolike zidne slike i vrhunske skulpture te staroegipatska književnost omogućuju nam da proučavamo razvoj egipatske mode, ali i istaknutu ulogu koju je ona imala u životu starih Egipćana.

IZVORI

Hdt.

Herodot, *Povijest*, ur. i preveo Dubravko Škiljan, Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

POPIS LITERATURE

- S. ANDRENUCCI, 2012 – Sara Andrenucci, *Egipatski muzej, Kairo*, Zagreb: EPH Media, 2012.
- A. ERMAN, 1894 – Adolf Erman, *Life in Ancient Egypt*, London: Macmillan and Co, 1894.
- F. GRAU, 2008 – Francois-Marie Grau, *Povijest odjevanja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk: Kulturno informativni centar, 2008.
- H. IVANČIĆ, 2007 – Hrvoje Ivančić, Jedan dan u antičkom Egiptu, *Drvo znanja*, 109, Zagreb, 2007, 47-51.
- P. MONTET, 1979 – Pierre Montet, *Egipat u doba Ramzesa*, Zagreb: Naprijed, 1979.
- D. NARDO, 2014 – Don Nardo, *Life in Ancient Egypt*, San Diego: Reference Point Press, 2014.
- B. PAYNE, G. WINAKOR, J. FARRELL-BECK, 1992 – Payne, Blanche, Winakor, Geitel, Farrell-Beck, Jane, *The history of costume : from ancient Mesopotamia through the twentieth century*, New York: HarperCollins Publishers, 1992.
- J. PEACOCK, 2007 – John Peacock, *Povijest odjevanja na zapadu: od antičkog doba do kasnoga dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007.
- S. PENDERGAST, T. PENDERGAST, 2004 – Sarah Pendergast, Tom Pendergast, *Fashion, Costume, and Culture: Clothing, Headwear, Body Decorations, and Footwear through the Ages, Volume 1*, Farmington Hills: UXL, 2004.
- R. RIEFSTAHL, 1970 – Elizabeth Riefstahl, A Note on Ancient Fashions: Four Early Egyptian Dresses in the Museum of Fine Arts, Boston, *Boston Museum Bulletin*, 68, Boston, 1970, 244-259 (<http://www.jstor.org/stable/4171540> pregledano 23. prosinca 2017).
- R. RISSMAN, 2015 – Rebecca Rissman, *A History of Fashion*, Minneapolis: Adbo Publishing, 2015.
- The Literature of Ancient Egypt*, ur. William Kelly Simpson, New Haven & London: Yale University Press, 2003.
- M. TOMORAD, 2016 – Mladen Tomorad, *Povijest i kultura starog Egipta*, Zagreb: Sveučilište, Hrvatski studiji, 2016.
- I. URANIĆ, 2004 – Igor Uranić, *Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Zagreb: Školska knjiga, 2004.
- I. URANIĆ, 2013 – Igor Uranić, *Životi Egipćana*, Zagreb: Arheološki muzej, 2013.

INTERNETSKI IZVORI:

- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41446> (pregledano 17. travnja 2018.)
- <https://www.britannica.com/topic/fashion-society> (pregledano 17. travnja 2018.)